

RZECZPOSPOLITA POLSKA
Rzecznik Praw Dziecka
Marek Michalak

Warszawa, 08 kwietnia 2016 roku

ZSR.422.12.2016.ER

Pan
Zbigniew Ziobro
Minister Sprawiedliwości

Szanowny Panie Ministrze,

celem postępowania w sprawach nieletnich jest przeciwdziałanie demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz stwarzanie warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego. Aby założenia te mogły być spełnione, organy procesowe powinny budować u nieletniego zaufanie, że jest pełnoprawną stroną procesu sądowego, prowadzonego zgodnie z wymogami rzetelności. Niewątpliwie prawo do obrony stanowi fundament uczciwego procesu. Jest jednym z podstawowych praw oskarżonego w procesie karnym. Prawo do obrony gwarantowane jest w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z art. 42 ust. 2, każdy, przeciw komu prowadzone jest postępowanie karne, ma prawo do obrony we wszystkich stadiach postępowania. Może on w szczególności wybrać obrońcę lub na zasadach określonych w ustawie korzystać z obrońcy z urzędu. Prawo do obrony gwarantowane jest również w art. 6 ust. 3 Konwencji praw człowieka i podstawowych wolności oraz art. 14 ust. 3 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych.

Rola obrońcy w postępowaniu w sprawach nieletnich jest szczególnie ważna, ze względu na osobę, wobec której prowadzone jest postępowanie oraz cel postępowania. Zaznaczyć należy, że w większości przypadków przedstawiciel ustawowy nieletniego nie posiada właściwych kompetencji do należytej reprezentacji procesowej dziecka.

W dniu 2 stycznia 2014 roku wprowadzono w postępowaniu w sprawach nieletnich instytucję obrony z urzędu, która uzależniona jest jednak od spełnienia dodatkowych przesłanek. Zgodnie z art. 32c § 1 i 2 u.p.n., obrona z urzędu jest obowiązkowa w przypadkach: 1) jeżeli interesy nieletniego i jego rodziców albo opiekuna pozostają w sprzeczności, a nieletni nie ma obrońcy; 2) nieletni jest głuchy, niemy lub niewidomy;

26 lat Konwencji
o Prawach Dziecka

3) zachodzi uzasadniona wątpliwość, czy jego stan zdrowia psychicznego pozwala na udział w postępowaniu lub prowadzenie obrony w sposób samodzielny oraz rozsądny; 4) nieletniego umieszczono w schronisku dla nieletnich. W tych przypadkach prezes sądu jest zobligowany ustanowić dla nieletniego obrońcę z urzędu, o ile nie ma on obrońcy z wyboru.

W innych przypadkach, zgodnie z art. 32c § 3 u.p.n., nieletni może złożyć wniosek o ustanowienie obrońcy z urzędu. Prezes sądu uwzględnia wniosek, jeżeli udział obrońcy w sprawie uzna za potrzebny, a nieletni lub jego rodzice nie są w stanie ponieść kosztów wynagrodzenia obrońcy z wyboru bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny.

Oznacza to, że dla ustanowienia obrońcy z urzędu konieczne są: zaistnienie przesłanki niemożności pokrycia kosztów obrony z wyboru oraz zgoda prezesa sądu, uzależniona od uznaniowego kryterium – przeświadczenia o potrzebie ustanowienia obrońcy.

Umożliwienie złożenia przez nieletniego wniosku o ustanowienie obrońcy z urzędu (bez względu na zdolność do czynności prawnych) realizuje prawo podmiotowe dziecka. W ocenie Rzecznika Praw Dziecka, ustawodawca błędnie jednak założył, że posiadanie majątku przez małoletniego lub jego rodziców może być podstawą do ograniczenia mu możliwości korzystania z prawa do bezpłatnej reprezentacji prawnej. Ponadto przepis art. 32c § 3 u.p.n. uzależnia prawo do obrońcy z urzędu nie tylko od niemożności poniesienia kosztów przez nieletniego lub jego rodziców, ale również od uznania prezesa sądu, który może uwzględnić wniosek wówczas, gdy uzna udział obrońcy w sprawie za potrzebny. Decyzja prezesa sądu ma charakter ocenny i może skutkować niemożnością ustanowienia obrońcy. Realizacja pełnej ochrony praw dzieci, w tym prawa nieletniego do obrony w postępowaniu w sprawach nieletnich została tym samym znacznie ograniczona.

Zauważyć należy, że zakres obrony obligatoryjnej jest szerszy w Kodeksie postępowania karnego niż w u.p.n. Art. 79 § 1 pkt 1 k.p.k. stanowi, że w postępowaniu karnym oskarżony musi mieć obrońcę, jeżeli nie ukończył 18 lat. Brak ustanowienia obrońcy w postępowaniu sądowym dla nieletniego oskarżonego jest uchybieniem procesowym o charakterze bezwzględny, które, niezależnie od wpływu na treść orzeczenia, skutkuje jego uchyleciem zgodnie z art. 439 § 1 pkt 10 k.p.k. Standard prawa do obrony przewidziany w Kodeksie postępowania karnego jest również wyższy w stosunku do osoby, która ukończyła 18 lat. Zgodnie bowiem z art. 78 § 1 k.p.k., podejrzany, który nie ma obrońcy z wyboru, może żądać, aby mu wyznaczono obrońcę z urzędu, jeżeli w sposób należyty wykaże, że nie jest w stanie

ponieść kosztów obrony bez uszczerbku dla niezbędnego utrzymania siebie i rodziny. W przeciwieństwie do u.p.n., nie jest wymagana przesłanka stwierdzenia przez prezesa sądu udziału obrońcy za potrzebny.

Należy również pamiętać, że prawo do obrony musi być realne, czyli już w pierwszym kontakcie z organami ścigania nieletni powinien mieć zapewniony udział profesjonalnego pełnomocnika. Obecność obrońcy na tym etapie postępowania jest warunkiem realizacji wszystkich gwarancji procesowych przysługujących nieletniemu, w tym przewidzianego w art. 18a pkt 2 u.p.n. prawa do odmowy składania wyjaśnień lub odpowiedzi na poszczególne pytania.

Wielokrotnie w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu¹ wskazywano, że dostęp osoby zatrzymanej do obrońcy, w tym umożliwienie przygotowania się do obrony, jest niezwykle istotny z punktu widzenia rzetelności procesu sądowego i powinno być zagwarantowane od początku zatrzymania. Jedynie wyjątkowe okoliczności sprawy uzasadniają odmowę, ograniczenie dostępu do profesjonalnej pomocy prawnej. Także Komitet Praw Dziecka ONZ w Zaleceniach dotyczących realizacji przez Polskę postanowień Konwencji o prawach dziecka wyraził zaniepokojenie faktem, że dzieci, będące w konflikcie z prawem są przesłuchiwane, muszą wydawać oświadczenia lub podpisywać dokumenty, bez obecności prawnika czy innej zaufanej osoby towarzyszącej.

Mając powyższe na uwadze, na podstawie art. 11 ust. 2 ustawy z dnia 6 stycznia 2000 roku o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz. U. z 2015, poz. 2086), zwracam się do Pana Ministra o podjęcie działań legislacyjnych zapewniających nieletnim w postępowaniu pełną realizację prawa do obrony w zakresie wyznaczenia obrońcy z urzędu oraz o podjęcie stosownych działań, by prawo do obrony było realne, tj. we właściwy sposób realizowane w miejscach tzw. pozbawienia wolności nieletnich.

z wyrazami szacunku
Marek Piłchucki,

¹m.in.: Adamkiewicz v. Polska, skarga nr 54729/00, Soykan v. Turcja, skarga nr 47368/99